

5. Пресіч Н. М. Застосування практики Європейського Суду з прав людини як шлях до ефективного застосування прав людини в Україні // Вісник Дніпропетровського Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки». – 2013. – № 2 (5). – С. 102–106.

6. Кисельова Л. В. Рішення Європейського Суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду України у системі права України: застосування та виконання // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 2 (27). – С. 156–159.

7. Аббакумова Д. В. Комітет Міністрів Ради Європи: міжнародно – правова природа та повноваження : монографія / Д. В. Аббакумова. – Х. : Право, 2016. – 256 с.

8. Аббакумова Д. В. Щодо контрольних механізмів захисту прав людини в межах Ради Європи / Д. В. Аббакумова // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар. – прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковлюк, В. І. Самощенко та ін. – Х. : Право, 2015. – Ч. 1. – С. 248–256.

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

10. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

11. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

Науковий керівник: Аббакумова Д. В., к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

К. І. Жадан¹

ПРОБЛЕМАТИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У національному законодавстві, кримінальна відповідальність – це один із видів юридичної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушен-

¹ Студентка 4 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ня, а саме злочин. Що стосується кримінальної відповідальності у міжнародному праві, то це єдиний вид галузевої відповідальності, що знайшов своє вираження у міжнародно-правових договорах. Вона передбачає відповідальність осіб за вчинене протиправне міжнародно-правове діяння. Кримінальна відповідальність фізичної особи явище нове. Після закінчення II Світової війни притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності осіб причетних до цього злочину поклало початок формування міжнародного кримінального права, а отже і міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб. Дана тема є актуальною, тому що до кінця не розкрито проблему реалізації принципу покарання індивідів за здійснення лиходійств, що визнаються світовою спільнотою міжнародними злочинами.

Даному питанню приділяли увагу такі видатні вчені, як М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, В. Н. Денисов, В. І. Євінтов, О. В. Задорожній, Д. Б. Левін, А. С. Мацко, О. О. Мережко, Ю. О. Решетов, Л. Д. Тимченко, О. М. Трайнін, Г. І. Тункін, І. Н. Арцибасов, І. П. Бліщенко, С. О. Єгоров, Л. В. Іногамова – Хегай, В. Ю. Калугін, А. Г. Кибальник, І. І. Лукашук, Р. А. Мюллерсон, А. В. Наумов, В. П. Панов, А. Й. Полторак та ін.

Перед тим, як перейти до кримінальної відповідальності фізичної особи у міжнародному праві, треба зазначити декілька слів щодо її правосуб'єктності. Питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи є одним з центральних і важливих у науці міжнародного права [1, с. 180].

Під міжнародною правосуб'єктністю розуміється якісна характеристика статусу суб'єкта міжнародних правовідносин, що виражає його здатність самостійно брати участь у цих правовідносинах, підпорядковуватися нормам міжнародного права та брати участь у їх створенні, володіти міжнародними правами та обов'язками.

У науці міжнародного права питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи розглядається від її повного невизнання, визнання специфічної, обмеженої, особливої правосуб'єктності до безумовного визнання повної правосуб'єктності. Багато в чому таке різноманіття поглядів залежить від теорії співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права. Так, виникнення і розробка деякими вченими теорії примату міжнародного права над внутрішньодержавним у Європі в 50 – х роках XX століття поклало початок розвитку концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда.

Серед основних підстав для визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда можуть бути названі такі: міжнародне право може безпосередньо створювати для особи права та обов'язки; можливість індивіда звертатися в міжнародні судові установи для захисту своїх прав; індивіди є суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини.

За вчинення міжнародних злочинів *strictisensu* особа притягується до міжнародної кримінальної відповідальності. В окремих випадках держави шляхом укладання міжнародних договорів (Статутів) для покарання військових злочинців за вчинення міжнародних злочинів проти людяності створювали міжнародні карні суди (Нюрнберзький і Токійський військові трибунали 1946 р.). В цих випадках злочинці виступають як об'єкти певних правовідносин держав, які вирішили покарати їх саме таким чином [2, с. 78].

Отже, треба зазначити, що наявність кримінальної відповідальності в фізичної особи у міжнародному праві стверджує про її правосуб'єктність.

У міжнародному праві під міжнародно-правовою відповідальністю розуміються конкретні негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно- правового зобов'язання. Комісія міжнародного права ООН визначила зміст міжнародної відповідальності як ті наслідки, що те або інше міжнародне протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад, наслідок діяння щодо відшкодування збитку та відповідних санкцій. Можна зазначити, що поняття «міжнародно-правова відповідальність» характеризується такими ознаками: вона настає за здійснення міжнародного правопорушення; реалізується на основі норм міжнародного права; пов'язана з визначеними негативними наслідками для правопорушника; спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку.

Якщо говорити про злочинні вчинки фізичних осіб проти міжнародного права, вони є підставою для національного кримінального, а не міжнародно-правового покарання. Це такі дії фізичних осіб, які порушують норми міжнародного права і тому заборонені нормами внутрішньодержавного права. Таку заборону держави вносять до своїх кримінальних кодексів (законів) за власною ініціативою або на підставі міжнародних угод, принципів і норм міжнародного права, загальновизнаних міжнародно-правових звичаїв, юридично обов'язкових рішень міжнародних органів та організацій. Боротьба з такими правопорушеннями передбачена нормами міжнародного права, але відповідальність фізичних осіб у таких випадках не є міжнародно-правовою. Поведінка фізичних осіб здійснюється поза будь-яким зв'язком із політикою держави (вони діють не від імені держави і не є посадовими особами в державі). Така поведінка, як правило, суперечить законодавству держави і часто є такою, що підлягає кримінальному покаранню в національних судових установах. Крім того, юридичними підставами відповідальності за такі дії можуть бути міжнародні конвенції з боротьби проти міжнародної злочинності та відповідні їм національно-правові акти. Так, Конвенція проти

транснаціональної організованої злочинності визначила, що кожна держава-учасниця за здійснення будь-якого злочину, визначеного цією конвенцією, передбачає застосування таких санкцій, які враховують ступінь небезпеки цього злочину. Дана конвенція визначає санкції за вчинення передбачених злочинів, зокрема те, що держави-учасниці вживають, у максимальному ступені, можливому в рамках їх внутрішніх правових систем, такі заходи, які можуть знадобитися для забезпечення можливості конфіскації:

а) доходів від злочинів, охоплених дійсною Конвенцією, або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів;

б) майна, устаткування або інших засобів, що використалися або призначалися для використання при здійсненні злочинів, охоплених дійсною Конвенцією.

Учасники вживають такі заходи, які можуть знадобитися для забезпечення можливості виявлення, відстеження, арешту або виїмки таких доходів чи майна з метою наступної конфіскації. Також згідно з цією Конвенцією кожна держава-учасниця наділяє правом свої суди або інші компетентні органи видавати постанови про подання або арешт банківських, фінансових чи комерційних документів. Учасники не можуть ухилитися від застосування заходів відповідно до положень, визначених вище, посилаючись на необхідність збереження банківської таємниці. Прикладами таких злочинних учинків фізичних осіб проти міжнародного права можуть бути: виготовлення та продаж іноземної валюти й цінних паперів; виготовлення, придбання, зберігання з метою збуту і збут наркотичних засобів без спеціального на те дозволу, зброї, глумління над символікою іноземної держави тощо. Слід зазначити, що загальні зміни, що відбулися в міжнародному праві в сучасну епоху, наклали відбиток і на інститут міжнародно-правової відповідальності. З'явилися нові складники міжнародних правопорушень, яких не було в класичному міжнародному праві, зазнали змін способи реалізації міжнародно-правової відповідальності [3, с. 353].

Закріплення принципу індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини, в тому числі і злочини проти миру і безпеки людства – є одним із найважливіших досягнень сучасного міжнародного права. У результаті виникнення принципово нової концепції міжнародних злочинів інститут міжнародно – правової відповідальності загалом на сьогоднішній день суттєво відрізняється від тих поглядів, які існували щодо цієї сукупності норм раніше, хоча сам принцип індивідуальної кримінальної відповідальності є давньою звичаєвою нормою, яка визнавалася ще у Кодексі Лібера та Оксфордському керівництві. Відтак ця звичаєва норма була закріплена у багатьох

нормативно-правових актах, що відносяться до міжнародного гуманітарного права, які, як відомо, утворили правову основу відповідальності фізичних осіб за скоєння міжнародних злочинів.

Відповідальність фізичних осіб за міжнародні злочини за міжнародним правом найчастіше настає за умови, що їхні злочинні дії пов'язані зі злочинною діяльністю держави. Офіційний статус особи (голова держави, уряду тощо) не звільняє її від кримінальної відповідальності. Тому зараз загальновизнаними є норми вироку Нюрнберзького трибуналу. По-перше: «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які скоїли такі злочини, можуть бути виконані норми міжнародного права...». Це положення безпосередньо обґрунтовує наявність та необхідність саме індивідуальної відповідальності фізичних осіб. А, по-друге: «Принцип міжнародного права, який в окремих випадках захищає представника держави, не може бути застосований до дій, які засуджуються як злочинні за міжнародним правом». Тривалий час у теорії панувала думка, що особи, які виконують державні функції, не несуть відповідальності за свою службову діяльність ні в мирний час, ні під час війни. Цей висновок, який активно підтримував, зокрема, Г. Кельзен, ґрунтувався на суверенітеті держави, який передбачає, що жодна держава не може вимагати юрисдикції над діями іншої держави.

Однак, уже після Першої світової війни починається відхід від цього принципу. І як було вже вказано після Другої світової війни, теза про відповідальність посадових осіб держави за скоєння міжнародних злочинів, отримує підтвердження та розвиток. У ст.7 Статуту Нюрнберзького трибуналу говориться: «Посадове положення чиновників різних урядових відомств не повинно розглядатися як підстава, до звільнення від відповідальності або пом'якшення покарання». Згодом це положення знайшло відображення у тексті вироку Нюрнберзького Військового Трибуналу. Лукашук вважав, що «проблема індивідуальної кримінальної відповідальності керівників держав є однією з найважливіших у забезпеченні ефективності міжнародного права і, разом з тим, однією з найскладніших, оскільки рішення про це приймаються керівниками держав». При цьому саме посадові особи повинні нести набагато більшу відповідальність, ніж підлеглі, які безпосередньо скоїли діяння, так як саме вони розробляють плани і видають накази [4, с. 723].

Слід відмітити, що Комісія ООН з міжнародного права також продемонструвала прихильність такій позиції. У ст.7 проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства 1996 р. головним призначенням якого було встанов-

лення умов та визначення підстав для притягнення до кримінальної відповідальності осіб за вчинення міжнародних злочинів міжнародними та національними, судовими органами, Комісія включила наступне формулювання: «Офіційна позиція індивіда, який вчинив злочин проти миру і безпеки людства, навіть якщо він діяв як глава держави або уряду, не звільняє його від кримінальної відповідальності і не пом'якшує покарання». Це положення повністю відповідає нормам статутів трибуналів по колишній Югославії і Руанді. У коментарі до проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки, що був також розроблений Комісією ООН, йдеться про те, що «відсутність процесуальних імунітетів при здійсненні переслідування або покарання... є невід'ємним наслідком відсутності матеріального імунітету» [5].

Таким чином, Комісія міжнародного права ООН дотримується думки про пріоритет інституту кримінальної відповідальності за міжнародні злочини над інститутом імунітетів у міжнародному праві. Протилежна позиція знайшла своє відображення в розробленій в 2001 р. Інститутом міжнародного права резолюції під назвою «Імунітети глав держав і урядів від юрисдикції і виконання рішень в міжнародному праві». У ній зафіксовано, що глави держав і урядів наділені недоторканністю та імунітетом від кримінального переслідування незалежно від тяжкості злочину, який вони могли скоїти, в той час як колишні глави держав і урядів не користуються імунітетом від кримінальної юрисдикції іноземних судів у разі, якщо їм інкримінується скоєння міжнародних злочинів [6].

Отже, керуючись позицією Л. І. Фесечко, хочу зазначити, що до кола суб'єктів міжнародної кримінальної відповідальності були включені фізичні особи: керівники, організатори, підбурювачі та посібники, що брали участь в складанні або здійсненні загального плану або змови, спрямованих на здійснення будь-яких злочинів, закріплених в Статуті трибуналу. Сам Статут визначав злочинні дії, на які розповсюджується його юрисдикція і які тягнуть за собою індивідуальну відповідальність:

а) злочини проти миру, а саме: планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або війни всупереч міжнародним договорам, угод або завірень, або участь у загальному плані або змові, що спрямовані на здійснення будь-якої з перелічених дій;

б) військові злочини, а саме: порушення законів або звичаїв війни. До цих порушень відносяться вбивства, катування або відведення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства або катування військовополонених або осіб, що знаходяться в морі; вбивства заручників; пограбування суспільної або приватної власності; безглузде

руйнування міст або селищ; розорення, невиправдане військовою необхідністю, і інші злочини;

в) злочини проти людяності, а саме: вбивства, винищування, поневолення, заслання і інші жорстокості, скоєні щодо цивільного населення до або під час війни, або переслідування за політичними, расовими або релігійними мотивами з метою здійснення або у зв'язку із будь-яким злочином, що підлягає юрисдикції Трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де вони були скоєні, чи ні [7, с. 891, 892].

Погоджуючись з думкою автора, хочу зробити висновок про те, що інститут міжнародної кримінальної відповідальності індивідів за здійснення міжнародних злочинів є значним стримуючим чинником сучасного міжнародного права по недопущенню порушення його найважливіших норм. Статути трибуналів зобов'язують держав надавати допомогу, включаючи розшук та упізнання, отримання свідчень і виявлення доказів, арешт і затримання, передачу обвинувачуваного трибуналові. Отже, фізичні особи притягуються до міжнародної кримінальної відповідальності не всупереч нормам міжнародного права, а відповідно до них. Говорячи про принципи кримінально-правової відповідальності у міжнародному праві, то саме розширення такої практики буде сприяти їх вдосконаленню у міжнародному праві.

Література:

1. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія – Х. : Право, 2014. – 512 с.
2. Німчук І. В. Міжнародна правосуб'єктність фізичної особи: проблемні питання // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали IV міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.) / . – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 77–80.
3. Скрильнік О. О. Особливості відповідальності в сучасному міжнародному праві // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 351–355. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_86
4. Моханчук С. М. Деякі питання кримінальної відповідальності посадових осіб за скоєння злочинів проти миру і безпеки людства // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 721–728. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
5. International Law Commission, Commentary to Art. 7 of the Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind of 5 July 1996. – P. 27

6. Resolution on Immunities from Jurisdiction and Execution of Heads of State and of Government in International Law. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.justitiaetpace.org/idiE/resolutionsE/2009_naples_01_en.pdf

7. Фесечко Л. І. Кримінальна відповідальність індивідів у міжнародному праві // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 888–894. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

Науковий керівник: Тарасов О. В., д.ю.н., доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Н. В. Жданюк¹

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

В період масштабного розвитку ринкової економіки по всьому світі, величезну роль в цьому процесі відіграють транснаціональні корпорації. Сьогодні існують транснаціональні корпорації, що за своїм економічним потенціалом не поступаються найбільшим державам світу.

Зокрема, відповідно до квартального звіту за 2015 рік доходи корпорації «Apple» склали майже 234 млрд доларів США, а прогнозовані доходи федерального бюджету Російської Федерації складають приблизно 194,7 млрд доларів США (згідно з федеральним законом Російської Федерації «Про федеральний бюджет на 2015 рік і на плановий період 2016 і 2017 років»).

За умов, коли деякі корпорації здатні конкурувати із провідними країнами світу, питання міжнародно-правового регулювання транснаціональних корпорацій є надзвичайно актуальним і потребує детального дослідження. Незважаючи на широкий розвиток транснаціональних корпорацій у сучасному світі, так і не було досягнуто єдиного розуміння поняття транснаціональної корпорації.

Деякі правознавці вважають, що транснаціональні корпорації – це сукупність об'єднаних однією економічною метою декілька самостійних підприємств, що знаходяться в різних країнах і керуються з головного центру. Інші ж вважають, що такого роду корпорації складають собою єдине підприємство, однак включають в собі відділення і представництва в іноземних державах.

¹ Студент 5-го курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого